

УДК 338.439

Крупа О.М., к.е.н.

Львівський національний аграрний університет

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні аспекти формування продовольчої безпеки у державі на основі визначення рівня споживання основних продуктів харчування населенням та елементів у їх складі. Визначено напрями виходу із продовольчої небезпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, продукти харчування, споживання.

Крупа О.

KEY ASPECTS OF FOOD SECURITY IN UKRAINE

The author has considered the main aspects of formation of food safety in the state on the basis of definition of a consumption level of the basic foodstuff by the population and elements in their structure. Directions of an exit from food danger are defined.

Key words: food safety, a foodstuff, consumption.

Крупа О.Н.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ

Рассмотрено основные аспекты формирования продовольственной безопасности в государстве на основании определения уровня потребления основных продуктов питания населением и элементов в их составе. Определены направления выхода из продовольственной опасности.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продукты питания, потребление.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Продовольча безпека виступає складовою економічної безпеки держави, передумовою її економічної незалежності. В умовах сьогодення проблема продовольчої безпеки не тільки не втратила свою актуальність, а набула суттєвого розвитку. У зв'язку з наростаючою обмеженістю продовольства та природних ресурсів, постійним підвищенням цін на продукти харчування на світових ринках питання продовольчої безпеки набуло особливої актуальності. В Україні зростання цін на продовольство відчувається дуже гостро, оскільки значна частка доходів населення витрачається на основні продукти харчування. Вітчизняна економіка може одержати шанс

Крупа О.М.

скористатися конкурентними перевагами сприятливого для вирощування більшості сільськогосподарських культур природно-кліматичного потенціалу та з огляду на сільський уклад життя населення. Відповідальність за формування продовольчої безпеки покладається на державу і тому її забезпечення залежить від здійснення аграрної політики, стабільного соціально-економічного і екологічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання продовольчої безпеки розглядаються у працях П.Т. Саблука, Б.Й. Пасхавера, Р.І. Тринька, О.І. Гойчук, П.П. Руснака та інших. Проте питання продовольчої безпеки не можна вважати вичерпними, велика кількість її аспектів ще недостатньо висвітлені, а деякі з них потребують постійного моніторингу та аналізу.

Цілі статті. Мета статті полягає у дослідженні стану вітчизняної продовольчої безпеки на основі визначення рівня забезпечення населення продовольством, а також в обґрунтуванні шляхів подолання продовольчої кризи.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Питання становлення продовольчої безпеки є актуальним для України, адже в результаті непродуманих реформ в аграрній сфері виробництво сільськогосподарської продукції суттєво скоротилося. Частка України у світовому виробництві зерна у 2010 р. становила 1,7%, картоплі – 6,0%, овочів – 0,9%, м'яса – 0,7%.

В умовах трансформації економіки України і, зокрема агропромислового комплексу, спостерігається тенденція до погіршення рівня продовольчої безпеки. За дослідженнями світового банку, третина громадян України (а це майже 16 мільйонів) перебуває за межею бідності. Систематично знижується середньодушовий сукупний дохід сім'ї. Суттєво погіршилась структура витрат населення. На продукти харчування витрачається майже 80% сукупного доходу сім'ї, тоді як в економічно розвинутих країнах – 10–12% [1, с. 7].

За даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO) за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зросли майже удвічі. Зростання світових цін на продовольство спостерігалось й у 2010 р. Якщо у грудні 2009 р. загальний індекс цін на продовольчі продукти становив 172,4% (на цукор – 334,0%, масла і жири – 169,3, зернові – 171,1, молоко – 215,6, м'ясо – 120,1%), то у грудні 2010 р. він зріс до 214,7%, при цьому індекс цін на цукор становив 398,4%, масла і жири – 263,0, зернові – 237,6, молоко – 208,4%, м'ясо – 142,2%. «Фронтальне» зростання основних цінових індексів дало

експертам підстави говорити про загострення світової продовольчої кризи та сформувані негативні для споживачів прогнози щодо подальшої цінової динаміки на ринку агропродукції [2, с. 135].

Синхронне зростання вартості продовольства на світових ринках та в Україні підштовхнуло до поновлення дискусій про спроможність нашої країни до забезпечення насиченості внутрішнього ринку сільгосп-продукції за рахунок використання власного аграрного потенціалу.

Україна має величезні природні багатства для ведення сільськогосподарського виробництва і розв'язання не лише національної, а й світової продовольчої проблеми, що виявлятиметься не лише у нарощуванні обсягів аграрного виробництва, а й у пропонуванні безпечних і корисних продовольчих продуктів, що забезпечуватимуть потреби та харчові переваги людей для активного й здорового життя, як того вимагає саме поняття продовольчої безпеки.

Однак нині агропромислове виробництво нашої держави не здатне забезпечити навіть власне населення всіма основними продуктами харчування в межах раціональних норм споживання, не кажучи вже про експортну складову. Проблемаю доступності продовольчого споживання середнього українця є розбалансованість харчування, а саме надмірність по окремих вуглеводмісних і нестача по всіх основних протеїномісних та вітамінних харчових продуктах [3, с. 122].

Аналіз споживання основних продуктів харчування населенням України представлено в табл. 1.

У 2010 р. в Україні за більшістю основних видів продовольства фактичне споживання знаходилося нижче раціональних норм (табл. 1). Зокрема у 2010 р. українці споживали м'ясопродуктів на 37,3% менше від раціональних норм, проте стовідсотково була виконана мінімальна норма споживання м'яса. Таке вимушене вегетаріанство і суттєва втрата білків пояснюється тим, що продукція тваринництва в декілька разів дорожча від продукції рослинництва. Однак позитивною є тенденція до зростання споживання м'ясопродуктів на 33% порівняно з 2005 р.

Катастрофічна ситуація склалася із споживанням молока і молочних продуктів. У звітному році було спожито близько половини встановлених норм споживання даного виду продукту, порівняно з базисним роком його споживання зменшилося на 8,5%. Отже, споживання молока в нашій державі знаходиться на межі критичного порогу.

Таблиця 1

Споживання основних продуктів харчування
населенням України (на одну особу за рік) , кг [4]

Найменування продуктів	Норми харчування		2005 р.	2010 р.	2010 р. до, %		
	раціо- нальні	міні- мальні			раціо- нальних норм	міні- мальних норм	2005 р.
М'ясо і м'ясо- продукти	83	52	39,1	52,0	62,7	100,0	133,0
Молоко і моло- копродукти	380	341	225,6	206,4	54,3	60,5	91,5
Яйця, шт.	290	231	238	290	100,0	125,5	121,8
Хлібні продукти	101	94	123,5	111,3	110,2	118,4	90,1
Картопля	124	96	135,6	128,9	104,0	134,3	95,1
Овочі і баштанні	161	105	120,2	143,5	89,1	136,7	119,4
Плоди, ягоди	90	68	37,1	48,0	53,3	70,6	129,4
Риба і рибні продукти	20	12	14,4	14,5	72,5	120,8	100,7
Цукор	38	32	38,1	37,1	97,6	115,9	97,4
Олія	13	8	13,5	14,8	113,8	185,0	109,6

Намітилися позитивні зрушення у споживанні овочів, плодів і ягід, риби і рибних продуктів. Хоча достатність споживання цих продуктів ще надто низька, проте вона переважає норми фізіологічного мінімуму і в динаміці також має тенденцію до збільшення.

Хлібних продуктів, картоплі, яєць і олії українці споживають понад норму. Споживання таких продуктів харчування як хлібопродукти і картопля у динаміці дещо зменшилося, але воно ще досить переважає мінімальні норми. Основною причиною скорочення обсягів споживання продовольства є низькі доходи населення.

Раціон середньостатистичного українця відрізняється від раціону мешканця розвинутих зарубіжних країн, в першу чергу, за рахунок продуктів тваринництва – м'яса, молока, риби, овочів, фруктів, тоді як українець забезпечує свої потреби у поживних речовинах за рахунок дешевих хліба і картоплі [1, с. 73].

Україна втрачає свої позиції на світовому ринку, перетворюється в імпортера продовольства. Зниження рівня продовольчого споживання у кількісному і якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення і тривалості його життя [5].

Внаслідок непродуманого реформування аграрного сектору держава неспроможна використовувати свої природні ресурси та величезний виробничий, економічний і фінансовий потенціали в інтересах своїх громадян. Скорочення грошових доходів призвело до розбалансування внутрішнього ринку, до катастрофічного падіння споживчого попиту й зубожіння основної маси населення.

У 1990 р. Україна наблизилася до розв'язання проблеми забезпечення раціональних норм споживання продуктів за сімома із десяти основних пунктів харчування. При цьому загальна середньодобова калорійність раціону харчування населення у 1990 р. становила 3597 ккал, що було близько до калорійності харчування і в розвинутих країнах світу [6, с. 23].

За даними Державного комітету статистики України в розрахунку на душу населення енергетична цінність добового раціону у 2010 р. по країні становила 2933 ккал, що на 8,3% нижче фізіологічної норми споживання (3200 ккал), у тому числі рослинного походження – 2124 ккал і тваринного – 809 ккал (табл. 2).

Таблиця 2

Середньодобове споживання населенням України
основних мікро- та макроелементів
у складі продуктів харчування (у розрахунку на 1 особу) [4]

Показник	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010р.	2010 р. до, %	
					2005 р.	2009 р.
Калорійність, ккал	2916	2998	2946	2933	100,6	99,6
Протеїн, г	79,7	80,3	78,8	79,0	99,1	100,3
Жири, г	89,7	99,5	99,7	99,2	110,6	99,5
Кальцій, мг	927	902	902	893	96,3	99,0
Залізо, мг	20,5	20,3	20,2	20,5	100,0	101,5

Такі негативні наслідки в якості харчування населення мало через кардинальне скорочення виробництва продукції тваринництва внаслідок значного зменшення поголів'я продуктивної худоби. Споживання усіх елементів у складі продовольства протягом 2005–2010 рр. було приблизно однаковим і суттєвих змін не зазнало. На 10,6% збільшилося споживання жирів, що можна пояснити підвищенням використанням в їжу олії.

Харчування людей має бути збалансованим, а їжа – багата на вітаміни. Адже для більшості сімей, особливо малозабезпечених, характерне одноманітне низькокалорійне харчування. Денну потребу людини у вітамінах можна забезпечити із звичайних продуктів харчування

рослинного і тваринного походження. Вітамін В ми отримуємо з житнього хліба, мінерали є в крупах, вітамін С – в цитрусових і картоплі.

В Україні створюється ситуація, коли відбувається хронічний підрив продовольчої безпеки – країна не може виробляти достатню кількість продовольства і не в змозі закупити його на зовнішньому ринку внаслідок низького рівня своїх валютних ресурсів [6, с. 26].

Останніми роками Великого поширення набув термін «екологічно чистий продукт». Адже неправильне використання різноманітних агрохімікатів у вирощуванні і зберіганні продукції, застосування застарілих технологій призводить до нагромадження в продуктах пестицидів і важких металів. Це підтверджують часті харчові отруєння, особливо серед населення з низьким рівнем доходів. Причиною є неналежний контроль з боку державних служб якості, який необхідно привести у відповідність з міжнародними вимогами. Адже висока якість української продукції створює нашій державі позитивний міжнародний імідж, дозволяє бути нарівні з іншими країнами.

Ситуація, що склалася на світових ринках продовольства, свідчить про особливу зацікавленість споживачів у здоровому і повноцінному харчуванні. У багатьох країнах світу діє ринок збуту екологічно чистих продуктів харчування, що сприяє розвитку біологічного (органічного) землеробства.

Висновки. Таким чином, оцінивши сучасний стан продовольчої безпеки, можна виокремити низку позитивних характеристик, а саме: формування ринкової інфраструктури (система гуртових продовольчих ринків і маркетингової інформації); зростання доходів населення; підвищення самозабезпечення населення продуктами харчування внаслідок розширення розмірів господарств населення та дачних ділянок. Однак мають місце і негативні характеристики, зокрема: зниження купівельної спроможності населення; недосконале державне регулювання зовнішньої торгівлі продовольством; немає умов для стабільного функціонування ринку продовольства; не створено умов для стабільного зростання обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції.

Для виходу із ситуації, що склалася, в Україні необхідно звести до мінімуму відхилення фактичних обсягів споживання продуктів харчування від нормативних, підвищити рівень платоспроможності попиту з боку населення. Необхідно створити механізм адресної продовольчої допомоги соціально незахищеним групам населення, як це здійснила більшість розвинутих країн.

Досвід України за роки незалежності та країн з розвинутою ринковою економікою переконливо підтвердив той факт, що держава не повинна бути лише незалежним спостерігачем за розвитком ринкових відносин, а активним їх учасником.

В нашій державі фактично відсутнє законодавче визначення нормативно-правових параметрів продовольчого забезпечення населення. Верховною Радою України 22 грудня 2011 р. було прийнято Закон України «Про продовольчу безпеку України». Однак, у зв'язку з тим, що він не вирішував питань забезпечення продовольчої безпеки держави, містив положення декларативного характеру, його було відхилено.

Сьогодні в Україні варто розглянути два основні напрями досягнення продовольчої безпеки. По-перше, необхідно забезпечувати постачання продовольства в таких кількостях, які могли б забезпечити здорове і повноцінне харчування населення. По-друге, треба зробити наголос на досягненні самозабезпеченості продукцією сільського господарства (зокрема продукцією, яку виробляють у господарствах населення), а також на підтримці і захисті державою вітчизняних товаровиробників, що автоматично коригує імпорт продукції.

1. Тринько Р.І. Продовольча безпека : аналітична діагностика: Монографія / Р.І. Тринько. – Львів, 2010. – 168 с.
2. Жаліло Я.А. Світова продовольча криза та виклики для України / Я.А.Жаліло, О.В.Собкевич, В.М. Русан, А.Д.Юрченко, В.О.Скороход // Економіка АПК. – 2011. – №8. – С. 135–144.
3. Кирилов Ю.Є. Роль сільгоспвиробників у забезпеченні продовольчої безпеки України в умовах глобалізації / Ю.Є.Кирилов, І.В.Осадчук // Економіка АПК. – 2012. – №1. – С. 121–128.
4. Статистика сільського господарства та навколишнього середовища: публікації / Державна служба статистики України // [Електронний ресурс]– Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Руснак П.П. Продовольча безпека України та її сталий розвиток / П.П. Руснак // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.
6. Худавердієва В.Л. Проблеми продовольчої безпеки в Україні / В.Л.Худавердієва // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 23–27.